

РОЗДІЛ 13 ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.111:81'42-065.2):82-31

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.53>

ГЕНЕТИКО-ФІЗІОЛОГІЧНІ Й ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРСОНАЖІВ БРИТАНСЬКИХ ПОСТПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ РОМАНІВ

GENETIC-PHYSIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE CHARACTERS OF THE BRITISH POST-POSTMODERN NOVELS

Дроздовський Д.І.,

orcid.org/0000-0002-2838-6086

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу світової літератури

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка

Національної академії наук України

У статті досліджено стратегії репрезентації мислення персонажів постпостмодерністських романів Великої Британії. Наголошено на особливій увазі письменників (М. Геддона, М.Дж. Гайленд та ін.) до зображення свідомості персонажів, які мають невралгічні розлади або ж є соціопатами. Визначено, що їх мислення уподібнюється комп'ютерному: йдеться про максимально точну фіксацію дійсності, увагу до дрібниць, аналітичне розкладання проблеми на компоненти, кожен з яких персонажі прагнуть проаналізувати і вийти зі складної ситуації. Досліджено, що увага до зображення розумових процесів є одним із чинників розмежування постмодерністського роману від постпостмодерністського, якому властивий інакший тип світосприйняття. Постпостмодерністське мислення експлікує настанову на аналітичне препарування дійсності, уникнення емоційних суджень і погляд на світ відповідно до природничих законів і закономірностей. Така точка зору унеможливорює вияв емоцій, які часто призводять до викривленого сприйняття дійсності, комунікаційних непорозумінь і соціальних конфліктів. Здійснено компаративний аналіз літературної репрезентації мислення Кристофера в романі М. Геддона та Джона в романі М.Дж. Гайленд. В обох творах, що представляють сучасний літературний процес Великої Британії, йдеться про юнаків з особливим баченням світу, препаруванням реальності, її аналіз відповідно до наукових підходів, які унеможливають вияви неправди. Обидва юнаки ведуть щоденники, в яких максимально точно фіксують дійсність, перетворюючи у такий спосіб наявний у ній хаос на простір чітко впорядкованих сенсів, розуміння яких детерміноване природничими законами. Протагоністи виявляють науково-аналітичне бачення світу, власного тіла, поведінки родичів, об'єктивовано сприймаючи такі феномени, як смерть та ін.

Ключові слова: сучасний британський роман, постпостмодернізм, аутизм, синдром Асперґера, свідомість.

In the paper, I have explored the strategies for representing the thinking of characters in post-postmodern novels in the United Kingdom, and have emphasized the attention of writers (M. Haddon, M.J. Hyland, etc.) to depicting the minds of characters with neuralgic disorders or who are sociopaths. It is determined that their way of thinking is similar to computer: it is about the accurate fixation of reality, attention to details, analytical decomposition of the problem into its basic components, each of which the characters seek to analyze and get out of a difficult situation. It has been investigated that attention to the depiction of thought processes is one of the factors that differentiates the post-postmodern novel from the postmodern characterized by a different type of worldview. Post-postmodern thinking explicates the analytical understanding of reality, the avoidance of emotional judgments, and the worldview in accordance with natural laws. This view makes it impossible to identify emotions that often lead to distorted perceptions of reality, communication misunderstandings and conflicts. A comparative analysis of the literary representation of Christopher's thinking in M. Haddon's novel and John in M. J. Hyland's novel is discussed. Both texts, which represent the contemporary literary process of the UK, are about a teenager with a special vision of the world, reality analysis in accordance with scientific approaches that make it impossible to detect false. Both teenagers write diaries that capture reality as accurately as possible transforming the chaos into a space of well-ordered meanings, the understanding of which is determined by natural laws. The protagonists discover the analytical vision of the world, the behavior of their relatives objectively perceiving such phenomena as death and others.

Key words: contemporary British novel, post-postmodernism, autism, Asperger's syndrome, consciousness.

Постановка проблеми. Важливим компонентом постпостмодерністського художнього світогляду, зокрема представленого в британському романі поч. ХХІ ст., є посиленна увага до репрезентації персонажів як біохімічного суб'єкта

реальності. Водночас окрема увага приділена зображенню їх психічних станів. У британському постпостмодерністському романі репрезентовано персонажів, які мають ґрунтовні знання про людське тіло й психіку (Генрі в «Суботі»

І. Мак'юена, Кристофер у «Дивному випадкові з собакою вночі» М. Геддона). Протагоністами є або представники професій, що мають стосунк до дослідження людини з медичної точки зору, або ж персонажі, наділені особливим науковим типом мислення, завдяки якому сприймають зовнішній світ і людину як систему, що має закономірності. Такі тенденції посилені постреалістичною основою сучасної англійської літератури, на чому наголошують зарубіжні літературознавці (Е. Вільям-Вонкет [25], М. Бредбері [16] та ін.). Акцентовано на зображенні взаємодії між персонажами, розкриваються комунікативні девіації, соціальні непорозуміння й конфлікти з нейрофізіологічного боку («Дивний випадок з собакою вночі» М. Геддона, «Маленький незнайомиць» С. Вотерс). Автори постпостмодерністських романів розкривають конфліктну взаємодію й непорозуміння між персонажами, які впливають на траєкторію життєвих стратегій героїв («Спокута» І. Мак'юена). У центрі постпостмодерністського роману експліковано увагу до розумового пізнання дійсності, яке уможливило формування комфортного середовища, в якому перебувають персонажі.

Британські романи др. пол. ХХ ст., на яку припадає постмодерністський період, були спробою сконструювати художню реальність, в основі якої реалізовано принцип недовіри до дійсності – як наслідок, піддано сумніву також і концепт «розуму» та «розумності» (Д. Фаулз, Дж. Барнз та ін.). Водночас поруч із цією тенденцією в британській літературі маємо корпус романів, в яких ідеться про важливість спиратися на аналітичні здібності персонажів, котрі б інакше не могли зарадити конфліктній і проблематизованій дійсності навколо себе (в аспекті її адекватного пізнання, розуміння, інтерпретації, встановлення соціальних зв'язків з іншими тощо). Зазначена проблема в літературі 1970–1980-х рр. представлена, зокрема, у творчості Д. Джонстон, В. Голдинга, Г. Гріна та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розмивання кордонів між різними царинами дискурсами (науковим, художнім і медійним) є особливістю др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст., на чому наголошують Б. Латур [17] і А. Менцвель [11]. Медіадискурс перетворює здобутки в царині біології й точних наук на об'єкт сприйняття літературою [11, с. 247].

Художній дискурс сучасного британського роману є формою долучення «форм, категорій і понять» «природної реальності» до гуманістичної парадигми, в якій у результаті симбіозу двох

типів реальності відбувається творення культурної реальності нового типу, рушієм чого є специфічний тип мислення персонажів (Кристофера, Генрі Пероуна та ін.).

Науковий спосіб пізнання світу, властивий персонажам постпостмодерністських романів, дає змогу уникнути негативних впливів суспільства й політичного дискурсу, побудованого відповідно до ніцшеанської концепції волі до влади. Об'єктивоване пізнання дійсності (принаймні, намагання цього) й розуміння людини як особливої біохімічної реакції – ті маркери, що визначають специфіку британських постпостмодерністських романів теперішнього часу. Недоречно зводити згаданий романний дискурс до метамодерністської парадигми, розробленої Т. Вермуленом і Р. Ван ден Аккером [23], натомість аналіз вищезгаданих творів (І. Мак'юена, М. Геддона, С. Вотерс) дає підстави говорити про нові світоглядно-філософські параметри тієї культурно-історичної епохи, що прийшла на зміну постмодернізму у Великій Британії. Нині в зарубіжному літературознавстві наявна критика метамодерністських поглядів на мистецтво й полемічне заперечення окремих теоретичних позицій цієї школи (див.: Abramson S. (2015). Ten Basic Principles of Metamodernism. The Huffington Post: http://www.huffingtonpost.com/seth-abramson/ten-key-principles-inmet_b_7143202.html; James D., & Seshagiri, U. (2014). Metamodernism: Narratives of Continuity and Revolution. PMLA; Nieland, J. (2012). Dirty Media: Tom McCarthy and the Afterlife of Modernism. MFS Modern Fiction Studies, 58(3), 569–599: <https://muse.jhu.edu/article/486397> тощо).

У статті використано набутки сучасної психології [14] для пояснення аутичного мислення, щоб продемонструвати особливості літературної репрезентації персонажів із синдромом Аспергера. Також використано стратегії іманентного літературознавчого аналізу, методи структурного аналізу художніх творів і підходи герменевтики.

Постановка завдання. Завдання статті – схарактеризувати специфіку літературних репрезентацій свідомості й поведінки персонажів (зокрема з різними девіаціями й нейрофізіологічними особливостями) постпостмодерністських романів задля формування світоглядно-філософських маркерів, які позначають відхід від постмодернізму у Великій Британії й розвиток сучасного британського роману в парадигмі постпостмодерного світовідчуття.

Виклад основного матеріалу. У британському постпостмодерністському романі уви-

разнено перебування суб'єкта в кількох вимірах реальності одночасно. Моделі такого перебування можуть бути різні й підпорядковуватися різним авторським концепціям: роман-сповідь із романом у романі («Спокута»); використання науково-фантастичних концепцій «множинності часу», його нелінійної організації відповідно до теорії суперструнної реальності, яка представлена у вигляді кількох одночасних зон, між якими може бути встановлений зв'язок (фізичний або метафізичний) («Хмарний атлас»); конструювання у власній свідомості фіктивної реальності, що постає заміном справжньої дійсності, що має занадто сильний травматичний ефект для суб'єкта (таким чином створена підсвідомістю дійсність витісняє певні фрагменти минулого, які з різних причин не можуть бути проговорені або ж подолані індивідом) («Дивний випадок із собакою вночі»); суб'єкт реальності не може достеменно ідентифікувати для себе, яка з реальностей, в яких він перебуває, справжня, позаяк не існує чітких інструментів для верифікації реальності («Субота», «Спокута»). У постпостмодерністських текстах ідеться про ключову проблему неможливості встановити, яка з множини реальностей справжня, а яка фіктивна (вигадана) («Спокута», «Хмарний атлас»), причому експліковано мотив одночасного перебування людини в кількох реальнісних площинах (одна з яких незалежно від сприйняття персонажами є «істинною»), між якими встановлено специфічний зв'язок («Хмарний атлас»).

Соціальні конфлікти розглядаються в кількох площинах і мають різні пояснення: вплив політичних ідеологій, що сприяють соціальній нерівності та такій стратифікації суспільства, що сприяє виникненню протистоянь; нейробіологічна природа людини, домінування тих чи тих генів, які визначають людську поведінку, а водночас і поведінку певної групи, сформованої на історичній території, залучення антропологічних і біологічних досліджень до пояснення людських конфліктів; вади в людському геномі, психофізіологічні та невралгічні розлади, які формують соціопатичну поведінку. У психологічній літературі наявний корпус досліджень, в яких засвідчено негативний вплив і небезпечність людей-соціопатів. Водночас у постпостмодерністському дискурсі поставлено питання про те, що негативні сторони соціопатичної поведінки можуть бути контрольовані розумом, подеколи вони можуть допомагати людині, сприяючи її соціальній успішності. Із медичної точки зору «основними симптомами соціопатії виступає комплекс

ознак та рис, що їх доцільно поділити задля теоретико-методологічної ефективності в соціальній практиці застосування на дві групи. Перша група форматується згідно із міжособистісними особливостями спілкування. До неї Х.Г. Хауер <...> зараховує: 1) зверхність у комунікації, нестійкість уваги, багатомовність (а іноді – і красномовство) <...>; 2) егоцентризм та претензійність, повна відсутність самокритики <...>; 3) відсутність почуття жалю та вини. Для таких індивідуумів немає ні близьких, ані сторонніх. Усі – лише пішаки у грі по задоволенню власних бажань <...>; 4) повна нездатність до емпатії» [14, с. 4]. Соціопатія, на перший погляд, є антиподом гуманістичного мислення, спрямованого на встановлення позитивних контактів із зовнішнім світом, утвердження людських цінностей тощо. Соціопатія оприявнює стратегію розриву із зовнішнім світом, що постає джерелом травмування особистості. Окремі дослідники [18; 14] наголошують на підступності «соціопатичного розуму». «Емоційність соціопатичних індивідуумів додає їм наснаги для здійснення своїх хитромудрих планів, бо вона має свою специфіку – це той особливий вид істероїдної емоційності, що поєднується з відсутністю емпатії, це абсолютна центрованість на собі в будь-яких міжособистісних стосунках. Соціопати не знають ані сорому, ані жалю, тому будь-які заклики до їх душі є марними, вони просто не розуміють, про що йдеться» [14, с. 5]. Водночас у романі «Дивний випадок із собакою вночі» наголошено на тому, що поведінка, детермінована автичною свідомістю, постає особливою формою соціопатії, яка не спрямована на «здійснення хитромудрих планів». У романі М. Геддона подано спробу деконструювати наявні в клінічній літературі репрезентації соціопатії, показуючи інший бік *соціопатичного гуманізму* персонажа з синдромом Аспергера.

Свідомість соціопата («Дивний випадок...» М. Геддона) в постпостмодерністському романі представлена як своєрідний комп'ютер, який у різні моменти зіткнення з реальністю завантажує різні файли з різних царин знання, аби максимально скрупульозно проаналізувати ситуацію, фокусуючи увагу на найменших деталях. «Батько прийшов додому о 5:48 вечора... На ньому була сорочка в клітинки лаймово-зеленого та небесно-блакитного кольорів, і шнурівки на одному черевуку були зав'язані подвійним вузлом, але на другому – ні» [4, с. 83]. Свідомість соціопата уподібнюється комп'ютеру, який має здатність точно й швидко орієнтуватися в проблемних ситуаціях, коли це стосується інших людей. Попри ще, що

відповідно до класичних медичних уявлень соціопати – люди, які мають проблеми із комунікацією та сприйняттям абстрактних понять, вони наділені дуже аналітичним розумом, який не піддається емоційним хвилюванням, а отже, є невразливим у кризовій ситуації. Роман М. Геддона «Дивний випадок із собакою вночі» розкриває переваги соціопатичного світосприйняття, коли Кристофер здатний працювати як комп'ютер, виявляючи енциклопедичні знання. Брак емоційності є як плюсом, так і мінусом у його поведінці.

М. Геддон конструє персонажа, не здатного виявляти емпатії, водночас його намагання дошукатися правди (у стосунках між батьками, сусідами) й істини (принципи світобудови тощо) детерміноване особливостями розуму, який працює над упорядкуванням дійсності навколо себе, тож будь-яка незрозуміла ситуація для протагоніста апіорі постає тим, що має бути розв'язане, тобто впорядковане у власній свідомості. Така специфіка діяльності мозку набуває особливої значущості в романі М. Геддона. У романі «Угамуйте мене» М.Дж. Гайленд ідеться про хлопця, який переживає такі ситуації і досвід, що і Кристофер у романі М. Геддона. Кристофер не вбачає в батькові людяності, відмовляється контактувати й довіряти йому після того, як той зізнається у вбивстві собаки, а також у приховуванні листів матері. Джон у романі «Угамуйте мене» зневірюється в батьках після того, як дізнається про їх брехню: «В Гоурі вона такою не була. Вона читала книжки, дотепно й цікаво розмовляла, говорила про виготовлення ляльок, а зараз вона сумна й немічна без будь-якої причини» [3, с. 176]. Обидва юнаки наділені гіпертрофованою спостережливістю й уважністю до деталей. Джон зазначає: «Коли тато допиває воду, я бачу, що гудзики в нього на жакеті застібнуті неправильно. Він так робить навмисне, і часто це є ознакою доброго настрою» [3, с. 11]. Джон бачить світ як сукупність причинно-наслідкових взаємодій і тенденцій, отже, підмічаючи нюанси, можна сформувати власну систему, яка допомагатиме розумітися на тому, коли й чому люди кажуть неправду, як виявити неправду в комунікації з іншими, через що виникають конфлікти тощо: «Вони сміються так сильно і так довго, що сам жарт, мабуть, виходить за межі мого розуміння, і мені хочеться знати, в чому він полягав» [3, с. 81].

У сучасному британському романі зображено персонажів, які або свідомо виступають проти неправди («Дивний випадок...»), або ж реагують на неправду на фізіологічному рівні (Джон

в «Угамуйте мене» щоразу переживає нудоту, коли хтось із рідних обманує). Розум персонажів експліковано як інструмент, за допомогою якого потрібно аналізувати реальність, щоб мати змогу раціонально розплутувати складні ситуації, проте в жодному разі не вдаватися до примноження неправди. Більшість персонажів, які оточують протагоністів, не мають потрібної сили, щоб казати правду: обман видається для них найлегшим способом збереження більш-менш прийняттого порядку речей. У такому разі йдеться про те, що неправда постає чинником створення ілюзорного комфортного світу, який у свідомості створюють персонажі, вірячи, що перебування в ілюзії робить їх життя щасливим. Кристофер показує необґрунтованість такої життєвої позиції: обман, до якого вдаються його батьки, є втечею від відповідальності й маніпуляцією, яка все одно розкривається. Гіпертрофовані аналітичні здібності персонажів сучасного британського роману (доктор Фарадей із «Маленького незнайомця» С. Вотерс, Генрі з «Суботи» І. Мак'юена, Кристофер із «Дивного випадку...» М. Геддона, Джон із «Угамуйте мене» М.Дж. Гайленд) допомагають їм взаємодіяти з іншими в побутових життєвих ситуаціях, досягаючи потрібної мети. Часом особливі розумові здібності персонажів перетворюють самих героїв на соціопатичних особистостей, які поводяться аморально (доктор Фарадей). Водночас поведінка Кристофера не спрямована на свідоме порушення моральних норм, позаяк поведінка персонажа підпорядкована особливостям генетичного захворювання, яке складно контролювати за допомогою свідомих настанов. Світоглядні позиції Кристофера є прикладом нового гуманізму: протагоніст роману прагне, щоб створилося суспільство, усі мешканці якого діяли відповідно до принципу «простих чисел», який унеможливує продукування неправди. Просте число дорівнює тільки собі. Ця світоглядна настанова передбачає, що людина говорить лише те, що справді відбувається в дійсності, не маючи змоги свідомо маніпулювати в мовленні фактами. Водночас така настанова не звільняє персонажів від помилки, що виникає в результаті хибної інтерпретації фактів (як стається з Брайоні у «Спокуті» І. Мак'юена). Здатність людини помилятися для Кристофера припустима; найголовніше, аби люди не вдавалися до свідомої неправди. Персонаж розуміється на когнітивних принципах, в яких можливий природний «збій» унаслідок впливу емоцій на здоровий глузд, тому й вивчає математику: дотримання математичної логіки в побутових ситуаціях унеможливує для

персонажа множення неправди. З одного боку, в романі зображено героя, який нагадує машину, позбавлену емоцій. З другого боку, підготування листівки мамі, окремі приклади ставлення до батька (з яким у героя конфліктні стосунки, фігура батька викликає або жах, або ненависть) свідчать про те, що героєві властиві такі риси, як любов, щирість, емоційна теплота тощо. Подібна амбівалентність притаманна й Генрі в «Суботі»: наділений ґрунтовними знаннями про людське тіло, нейрохірург прагне максимально аналітично сприймати зовнішні події, послуговуючись принципами формальної логіки. З другого боку, він із великим пієтетом ставиться до поезії й поетів, наділяючи їх здатністю до особливого бачення світу. Поезія викликає в Генрі щире захоплення й повагу, позаяк у цьому різновиді мистецтва реалізовано здатність людини продукувати нові смисли, які неможливо прорахувати; двоє людей ніколи не напишуть однаковий вірш. Генрі прагне дослідити це явище з позицій нейрофізіології, проте доходить висновку, що нині не існує інструментів для здійснення такого дослідження. Водночас у романі «Хмарний атлас» Д. Мітчелла експліковано ідею, що на якомусь етапі розвитку людства може бути помислене, буде втілене через деякий час. Людське фантазування є важливим чинником цивілізаційного поступу. Те, що існує у мисленні на рівні гіпотези, припущення, фантастичного візуального образу тощо, потенційно може бути втілене в реальності.

Висновки. Інтенсивність представлення в сучасному британському романі медичних знань детермінує особливий світогляд протагоністів: персонажі сприймають людське тіло й такі феномени, як любов, довіра, турбота, смерть тощо з біохімічних позицій, тобто як феномени, спричинені специфікою біонейрохімічної організації людини. Кристофер у «Дивному випадку...» не має страху в сприйнятті смерті, позаяк вона мислиться як біологічний процес і явище, яке невіддільне від функціонування тіла. Смерть не викликає екзистенційного жаху в героїв.

У британському романі після 2000 р. експліковано персонажів, які сприймають *Іншого* як біонейрохімічний феномен, тобто як суб'єкта реальності, чия поведінка, вчинки, мотивації, особливості комунікації тощо детерміновані специфікою геному, генетичними розладами або невралгічними проблемами. Водночас і самі протагоністи романів можуть мати невралгічні захворювання на кшталт аутизму чи синдрому Аспергера.

У постпостмодерністському романі акцентовано на мотиві пізнання людиною навколишньої дійсності та розуміння власних особливостей. Проте специфікою постпостмодерністської репрезентації цього мотиву є медикалізована репрезентація когнітивних процесів: персонажі романів аналізують власні вчинки та поведінку інших, долучаючи до аналізу знання з медицини, які допомагають спрогнозувати дії інших в різних ситуаціях («Субота», «Дивний випадок із собакою вночі», «Угамуйте мене»).

Персонажі сучасного британського роману наділені винятковими аналітичними здібностями, в романах акцентовано на аналітичних здібностях персонажів, позаяк здатність сприймати дійсність за допомогою розуму, а не емоцій, допомагає в побудові комфортного соціального середовища й унеможливує зіткнення героїв. Значна увага до репрезентації розуму дає підстави говорити про реактуалізацію постпросвітницьких тенденцій у сучасному британському романі. Особливості категоризації та систематизації дійсності персонажами, її аналіз відповідно до математичних принципів і з урахуванням невралгічних та біологічних чинників стали важливою частиною тематичного поля сучасних британських романів.

Досліджено, що репрезентований у постпостмодерністському британському романі образ людини полягає у творенні нових сенсів (реальностей), які уможливлені потенційно нескінченною сполучуваністю нейронів у синапсах під час формування досвіду, написання художніх творів. Здатність людини до творчості постає одним з елементів, що ставить під сумнів досягнення науки у плані стовідсоткового пізнання людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандровська О. Модернізм між минулим і майбутнім: антропологічний дискурс англійського роману : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 444 с.
2. Бойніцька О.С. Англійський історіографічний роман кінця ХХ – початку ХХІ ст.: філософія жанру : монографія. Київ : Видавець Карпенко В.М., 2016. 324 с.
3. Гайленд М.Дж. Угамуйте мене / з англ. В. Дмитрук. Львів : Кальварія, 2008. 248 с.
4. Геддон М. Загадковий нічний інцидент із собакою / пер. з англ. А. Рогоза. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 221 с.
5. Джонстон Дж. Далеко ли до Вавилону? Старая шутка ; пер. с англ. Москва : Художественная литература, 1983. 303 с.

6. Лімборський І. Ситуація Пост-Просвітництва: глобалізація versus націоцентризм. *Всесвіт*. 2007. № 5-6. С. 188–192.
7. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння. У чотирьох книгах. Кн. 1. Про неприродженість принципів та ідей / з англ. Н. Бордукова. Харків : Акта, 2002. 154 с.
8. Макьюэн І. Амстердам. Москва : “ФТМ”, “Эксмо”, 1998. 140 с.
9. Мак'юен І. Спокута / з англ. В. Дмитрук. Львів : Кальварія, 2008. 344 с.
10. Мак'юен І. Субота / з англ. В. Дмитрук. Львів : Кальварія, 2007. 256 с.
11. Менцвель А. Антропологічна уява / з пол. О.М. Вознюк. Київ : Юніверс, 2012. 380 с.
12. Мірошниченко Л. Проекції скептицизму в сучасному британському романі: генеза, традиція, поетика: монографія. Київ : Генеза, 2015. 384 с.
13. Овчаренко Н. Постколоніальні проекції канадської прози : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 512 с.
14. Титаренко І.О., Лісовська І.В. Явище соціопатичної поведінки як проблема для існування й розвитку сучасного українського суспільства. завдання та можливості соціальної роботи і корекції. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2010. Випуск 4 (8). URL: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/5228/1/10%20-%204%288%29%20-%2032.pdf>
15. Шалагінов Б. Зарубіжна література. Від античності до початку XIX сторіччя: історико-естетичний нарис. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. 355 с.
16. Bradbury, M. *The Modern British Novel*. London : Penguin Books, 1993. 516 p.
17. Latour, B. *We Have Never Been Modern*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993. 158 p.
18. Lazarus, R.S., Folkman S. *Stress, appraisal and coping*. New York : Springer, 1984. 456 p.
19. Lazarus, R.S. *Psychological Stress and the Coping Process*. McGraw-Hill, 1966. 466 p.
20. Lodge, D. *The Consciousness and the Novel: Connected Essays*. London : Secker & Warburg, 2002. 320 p.
21. Lotfis Freeman S. *Imagining Autism: Fiction and Stereotypes on the Spectrum*. Indiana University Press, 2015. 208 p.
22. Mitchell, D. *Cloud Atlas*. London : Random House, 2004. 528 p.
23. Vermeulen, T., Van Den Akker, R. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics and Culture* 2.0. 2010. P. 1–14.
24. Waters, S. *The Little Stranger*. London-NY : Riverhead Trade, 2009. 528 p.
25. Williams-Wanquet E. Towards Defining “Postrealism” in British Literature. *Journal of Narrative Theory*. 2006. Vol. 36, No. 3. PP. 389–419.